

Ludwig Mies van der Rohe

27. března 1886 v Cáchách – 17. srpna 1969 v Chicagu / 27 March 1886, Aachen – 17 August 1969, Chicago

Ludwig Mies se narodil v Cáchách na trojmezí Německa, Belgie a Nizozemí. K příjmení po otci si později připojil matčino vlámské jméno van der Rohe. Prošel školením při dómu v Cáchách a v otcově kamenické dílně. Jeho studiem byla především praxe – u Bruna Paula a Petra Behrense v Berlíně, kde si v roce 1913 otevřel svou vlastní kancelář. Známé jsou jeho návrhy výškových domů ze skla a oceli z let 1921–1922 a realizované rodinné domy pro Ericha Wolfa v Gubenu (1925–1927, 1945 zbořen) či Hermanna Langeho a Josefa Esterse v Krefeldu (1927–1930). V roce 1926 navrhl památník Karla Liebknechta a Rosy Luxemburgové v Berlíně (po nástupu fašismu zničen). Tehdy poznává celoživotního přítele architekta Rudolfa Schwarze a teologa a filozofa Romana Guardiniho.

Proslulost zajistila Miesovi v roce 1927 výstava sídliště Weissenhof ve Stuttgartu. Důležitou roli v tomto období sehrála jeho partnerka v životě i v tvorbě Lilly Reichová. Na sklonku 20. let vytvořil spolu s ní svá přelomová evropská díla – německý pavilon pro Světovou výstavu v Barceloně (1929; po ukončení výstavy zbořen a obnoven v r. 1986) a vilu Tugendhat v Brně (1928–1930). V letech 1930–1933 byl ředitelem Bauhausu až do uzavření školy nacisty.

V roce 1938 odchází Mies do USA. V Chicagu si otvírá vlastní projekční kancelář a buduje zde univerzitní kampus IIT (Illinois Institute of Technology), kde vychová několik generací architektů. V letech 1948–1958 realizuje výškové budovy v Chicagu a New Yorku. Jeho jediným soukromým domem v USA je dům Edith Farnsworthové (1945–1951), který již zcela boří bariéru mezi vnitřkem a vnějškem. Do rodného Německa se vrátil projektem Nové národní galerie v Západním Berlíně, jejížž otevření v dubnu 1967 se ještě zúčastnil.

Ludwig Mies was born in Aachen near the triple border between Germany, Belgium, and the Netherlands. To his father's last name, he later added his mother's Flemish name van der Rohe. Mies attended Aachen's Domschule and also learned his father's stonemason trade. Most of his studies involved practical learning, including his time with Bruno Paul and Peter Behrens in Berlin, where he opened his own studio in 1913. He designed glass-and-steel high-rise buildings in 1921–1922 and realized family homes for Erich Wolf in Guben (1925–1927, demolished 1945) and for Hermann Lange and Josef Esters in Krefeld (1927–1930). In 1926, he designed a monument to Karl Liebknecht and Rosa Luxemburg in Berlin, which was destroyed after the Nazis came to power. Around this time, he made the life-long friendship of the architect Rudolf Schwarz and the theologian and philosopher Romano Guardini.

Mies gained fame thanks to the construction of the Weissenhof Estate in Stuttgart in 1927. During this period, his partner in work and life, Lilly Reich, played an important role in his career. In the late 1920s and early 1930s, the two worked together on his groundbreaking European masterpieces – the German pavilion for the International Exposition in Barcelona (1929; demolished after the expo and rebuilt in 1986) and Villa Tugendhat in Brno (1928–1930). Mies was director of the Bauhaus in 1930–1933 until the school was closed by the Nazis.

In 1938, Mies left for the United States. In Chicago, he opened his own planning office and designed the campus for the Illinois Institute of Technology (IIT), where he taught several generations of architects. In 1948–1958, he built several skyscrapers in Chicago and New York. His only private home in the United States is the Farnsworth House (1945–1951), which completely breaks down the barrier between interior and exterior. He returned to his native Germany with a project for the Neue Nationalgalerie in West Berlin and attended its opening in April 1967.

František Kalivoda

9. dubna 1913 v Brně – 19. května 1971 v Brně / 9 April 1913, Brno – 19 May 1971, Brno

Brněnský architekt František Kalivoda otevřel ve druhé polovině 60. let minulého století na mezinárodní úrovni otázku restituce vily Tugendhat. Oslovil především paní Gretu Tugendhatovou, jejíž vklad v „kauze vila Tugendhat“ byl nezastupitelný.

Jako architekt se Kalivoda prosadil již v polovině 30. let. Navrhl v Brně vilu pro světznámého baletního mistra a choreografa Ivo Váňu Psotu. V Prostějově pak vilu pro ředitele záložny Radomíra Růžičku a spolupracoval na projektu obytné kolonie pro uprchlíky z pohraničí v nedalekých Drozdovicích. Byl aktivní v organizaci Levá fronta, sdružující stoupence avantgardy. Začal vydávat umělecké měsíčníky pro vizuální kulturu *Ekran* a *Telehor*. Psal recenze, články a statě, které publikoval v časopisech *Index*, *Středisko*, *Forum*, *Měsíc (Der Monat)*, *Architektura*, *Magazin Aka* aj. Byl sekretářem československé skupiny Mezinárodních kongresů moderní architektury (CIAM) a v roce 1936 inicioval založení východoevropské sekce CIAM, jejíž zasedání se v roce 1937 konalo v Brně a ve Zlíně.

Jako autor a typograf připravil v 60. letech výpravné publikace o Brně, které dodnes udivují svým nadčasovým a osobitým pojetím. Inicioval a zajišťoval výstavní projekty a společenské akce věnované slavným brněnským osobnostem, jako byli Johann Gregor Mendel, Viktor Kaplan, Leoš Janáček či Adolf Loos. V Československu patřil k prvním architektům, kteří prosazovali péči o památky moderní architektury.

Na přelomu let 1968 a 1969 uspořádal v Domě umění města Brna dnes již legendární výstavu životního díla Ludwiga Miese van der Rohe. Při této příležitosti vystoupila Greta Tugendhatová 17. ledna 1969 v Domě umění s přednáškou, v níž česky hovořila o komunikaci stavebníků s Miesem a o návrhu a stavbě jejich rodinného domu.

In the second half of the 1960s, Brno architect František Kalivoda raised the question of Villa Tugendhat's restitution on the international level. In particular, he established contacts with Grete Tugendhat, whose input in the "Villa Tugendhat affair" was irreplaceable.

Kalivoda first established himself as an architect in the mid-1930s. Among other things, he designed a villa in Brno for the world-renowned ballet master and choreographer Ivo Váňa Psota. In Prostějov, he designed a villa for Radomír Růžička, director of the local savings bank. He also contributed to plans for a housing estate for refugees from the occupied Sudetenland in nearby Drozdovice. An active member of the Left Front avant-garde organization, Kalivoda also published the monthly magazines for visual culture *Ekran* and *Telehor*. He wrote reviews, articles, and treatises, which he published in *Index*, *Středisko*, *Forum*, *Měsíc (Der Monat)*, *Architektura*, and *Magazin Aka*, among others. Kalivoda was secretary of the Czechoslovak group of the International Congresses of Modern Architecture (CIAM), and in 1936 initiated the founding of the CIAM's eastern European section, which met in 1937 in Brno and Zlín.

As an author and typographer, he put together several visually interesting publications in Brno in the 1960s that to this day are admired for their timeless and distinctive design. He organized exhibitions and social events dedicated to famous Brno personages such as Johann Gregor Mendel, Viktor Kaplan, Leoš Janáček, and Adolf Loos, and he was one of the first architects in Czechoslovakia to promote the preservation of modern architecture.

At the turn of 1968/1969 at the Brno House of Arts, František Kalivoda organized a now legendary exhibition of the life's work of Ludwig Mies van der Rohe. On this occasion, on 17 January 1969, Grete Tugendhat gave a lecture in Czech on the Tugendhats' communication with Mies and on the design and construction of their family home.

Výstava *Ludwig Mies van der Rohe, tvůrce vily Tugendhat*, Dům umění města Brna, 1968/1969

Exhibition *Ludwig Mies van der Rohe, Creator of Villa Tugendhat*, Brno House of Arts, 1968/1969

Mies v Brně / Mies in Brno / Villa Tugendhat

Výstava se koná pod záštitou primátorky města Brna JUDr. Markéty Vaňkové. / The exhibition is held under the auspices of Mayor Markéta Vaňková of Brno.

Pořadatelé výstavy / Exhibition organizers: Dům umění města Brna, Muzeum města Brna

Autoři výstavy / Exhibition authors: Jindřich Chatrný, Dagmar Černošková

Kurátorka výstavy / Exhibition curator: Jana Vránová

Architektonické řešení / Architectural design: Jindřich Chatrný, Dagmar Černošková

Realizace / Realization: Svatopluk Máša, Jiří Pikous, Radek Čák, Pavel Dvořák, Tomáš Plachký

Grafické řešení / Graphic design: Alena Jedličková

Texty / Contributors: Dagmar Černošková, Jindřich Chatrný

Jazyková korektura / Proofreading: Kateřina Havelková Štěpančíková

Příklad do angličtiny / Translation into English: Stephan von Pohl

Doprovodný a edukační program / Accompanying and educational programme: Romana Horáková, Lenka Trantírková

Média / Media: Anna Saavedra

Výstava vznikla v rámci grantového projektu František Kalivoda (1913–1971) v evropském kontextu: **multimedialita, experiment, avantgarda a neoavantgarda, GA ČR 19-18891S**. / The exhibition has been organized as part of the grant project "František Kalivoda (1913–1971) in the European Context: Multimediality, Experimentation, and the Avant-Garde and Neo-Avant-Garde," GA ČR 19-18891S.

Statutární město Brno dotuje provoz Domu umění města Brna, příspěvkové organizace. / The Brno House of Arts is a contributory organisation funded by the Statutory City of Brno.

MIES V BRNĚ MIES IN BRNO

Dům umění města Brna / The Brno House of Arts

12. 5. – 28. 7. 2020

www.dum-umeni.cz

Vila Grety a Fritze Tugendhatových

V září 1928 přijel do Brna na pozvání novomanželů Grety a Fritze Tugendhatových architekt Ludwig Mies van der Rohe. Pro zámožné klienty zde měl navrhnout rodinný dům. Byl okouzlen polohou parcely za vilou Gretiných rodičů s nádherným výhledem na město, ale také překvapen vysokou úrovní brněnské moderní architektury, a zakázku přijal. Stavebníci tehdy jistě netušili, že v historické lokalitě nad parkem Lužánky, kde vznikla již v roce 1860 první vilová kolonie v Brně, navrhne Mies svou nejproslulejší stavbu v Evropě.

Manželé Greta Tugendhatová, rozená Löw-Beerová (16. 5. 1903 v Brně – 10. 12. 1970 v Sankt Gallen) a Fritz Tugendhat (10. 10. 1895 v Brně – 22. 3. 1958 v Sankt Gallen) pocházeli z německých židovských rodin průmyslníků a obchodníků s textilem, usazených už po několik generací na Moravě. Tehdy již renomovaného umělce toužila oslovit především paní Greta. Jeho dílo poznala díky berlínskému domu historika Eduarda Fuchse (původně dům Huga Perlse), kde se v polovině dvacátých let scházela intelektuální a umělecká bohéma. Greta, provdaná od roku 1922 za průmyslníka Hanse Weisse, si v této společnosti zpřijemňovala nepříliš šťastné manželství, které se po šesti letech rozpadlo. Velmi ji oslovila také výstava moderního bydlení ve Stuttgartu v roce 1927. Na konci července 1928 se v Berlíně provdala za Fritze Tugendhata, kterého znala již od dětství ze sousedství v Sadové ulici. Na Silvestra 1928 navštívili novomanželé Miese v jeho berlínském ateliéru, aby se seznámili s projektem svého rodinného domu.

Volně stojící vila ve svažitém terénu je unikátním uměleckým dílem reprezentujícím novátorské řešení ve smyslu konstrukčního systému, prostorového uspořádání, interiérového vybavení, technického zázemí a celkového začlenění stavby do přírodního rámce. Nosnou konstrukci tvoří ocelové sloupy na půdorysu kříže. V interiérech jsou vzácné a exotické materiály, jako např. italský travertin, onyx ze severního Maroka a dřeviny z jihovýchodní Asie. Větší část nábytku vyrobila brněnská firma Standard bytová společnost architekta Jana Vaňka. Sedací nábytek (křesla Barcelona a Tugendhat, židle Brno a MR 20 a lehátko MR 100) byl vyroben v Německu a patří dnes již k designérským ikonám.

Jediným uměleckým dílem, koncipovaným do domu přímo architektem, bylo torzo *Kračející* od Wilhelma Lehmbrucka. Na návrzích a designu některých kusů nábytku a na výběru potahových a závesových textilií se podílela Miesova spolupracovnice a tehdy i životní partnerka Lilly Reichová. Řada skic a kreseb pochází z ruky Miesova spolupracovníka Sergia Ruegenberga. Významná byla i účast stavbyvedoucího, kompetentního a také tvůrčího architekta Hermanna Johna Hagemanna, který vedl již stavbu barcelonského pavilonu. Zahradu navrhla pod Miesovým vedením brněnská architektka

Markéta Roderová Müllerová. Hlavním atributem zahrady byla zatravněná louka navržená v duchu „betonte Leere“, tj. zdůrazněné prázdnoty. Zachována zůstala cestní síť, vytyčená na pozemku již v 19. století, fasády domu časem porostly vegetací a dům se jakoby „rozpouštěl“ v zeleni. Výjimečné bylo technické zázemí vily – kombinace teplovzdušného vytápění a chlazení, elektrické spouštění velkoplošných oken či fotobuňka u vstupu. Stavbu realizovala za osmnáct měsíců brněnská stavitelská firma Artura a Mořice Eislerových. Většinu materiálů i prvků tvořil import z Německa. V severočeských sklárnách v Chudeřicích u Teplic byla vyrobena velkoplošná skla. Stavbu domu, který byl vyhraním majetkem Grety Tugendhatové, financoval její otec Alfred Löw-Beer. Jeho cena činila v roce 1930 cca milion říšských marek, tj. osm milionů korun.

Brzy po dostavbě domu proběhla na stránkách německého časopisu *Die Form* diskuze na téma, zda je možné ve vile Tugendhat bydlet. Vyjádřili se k ní také sami stavebníci. Když Greta Tugendhatová zmínila, že *velké prostory osvobozují* a ve svém rytmu mají *zcela zvláštní klid, který nemůže poskytnout uzavřená místnost*, dotkla se idejí teologa a křesťanského filozofa Romana Guardiniho, jehož texty Mies a zřejmě i Tugendhatovi znali. Brněnští historikové umění Václav Richter a Zdeněk Kudělka vnímali prostor vily jako analogický k architektuře středověku a baroka, když upozornili, že „otevřený“ architektonický prostor byl naplněn pouze v gotice, v radikálním baroku a ve skeletové architektuře 20. století. Miesův žák Philip Johnson a teoretik Sigfried Giedion interpretují prostor vily jako „plynoucí“, jehož „tok“ jen jemně usměrňuje přímkou onyxové a křivkou makassarské příčky a pečlivě rozestavěný nábytek.

Manželé Tugendhatovi žili s nejstarší dcerou Hannou z Gretina prvního manželství a se syny Ernstem a Herbertem ve svém rodinném domě necelých osm let. V květnu 1938 odjeli do Švýcarska a v lednu 1941 do Venezuely, kde se jim narodily dcery Ruth a Marie-Daniela. V říjnu 1939 byla vila konfiskována gestapem a v lednu 1942 se stala majetkem německé říše. Při osvobození Brna v dubnu 1945 zdevastoval dům jezdecký oddíl sovětské armády. Po válce pak sloužil jako soukromá škola tance a rytmiky a rehabilitační středisko pro děti s vadami páteře. V roce 1963 se stala vila kulturní památkou a v roce 1967 ji poprvé od svého odchodu navštívila Greta Tugendhatová. Po první obnově v 80. letech minulého století sloužil dům k reprezentaci města a v srpnu 1992 zde probíhala jednání o rozdělení Československa. Od roku 1994 je objekt ve správě Muzea města Brna a je provozován jako instalovaná památka moderní architektury. Od srpna 1995 je vila Tugendhat národní kulturní památkou a od prosince 2001 je zapísána na Seznamu světového kulturního dědictví UNESCO. Po druhé obnově byla otevřena veřejnosti v březnu 2012 a v listopadu téhož roku zařazena mezi prestižní světové stavby 20. století *Iconic Houses*.

The Villa of Grete and Fritz Tugendhat

In September 1928, architect Ludwig Mies van der Rohe visited Brno upon an invitation from the newlyweds Grete and Fritz Tugendhat – wealthy clients who wanted him to design their family home. Enchanted by the parcel’s location above Grete’s parent’s villa, from where one had a stunning view of town, and surprised by the high level of quality of Brno’s modern architecture, Mies accepted the job. At the time, the Tugendhats had no idea that in this historic location overlooking Lužánky Park, the site of Brno’s first villa development in 1860, Mies would design his most famous building in all of Europe.

Grete Tugendhat, née Löw-Beer (16 May 1903, Brno – 10 Dec. 1970, Sankt Gallen) and Fritz Tugendhat (10 Oct. 1895, Brno – 22 March 1958, Sankt Gallen) hailed from German-Jewish families of industrialists and textile merchants that had lived in Moravia for several generations. The idea to invite the famous architect was primarily Grete’s, for she knew his work thanks to the Berlin home of the historian Eduard Fuchs (originally the Hugo Perls House), a meeting-place for intellectual and artistic bohemian circles. Grete, who had married the industrialist Hans Weiss in 1922, found refuge in this company from her less than happy marriage, which fell apart after six years. She was also intrigued by the exhibition of modern housing in Stuttgart in 1927. In late July 1928 she married Fritz Tugendhat in Berlin, whom she had known since childhood from the neighborhood on Sadová Street. On New Year’s Eve 1928, the newlyweds visited Mies in his Berlin studio in order to familiarize themselves with his plans for their family home.

The detached villa, built on a steeply sloping hillside, is a unique work of art reflecting Mies’s innovative solution in terms of construction system, interior layout, furnishings, technical facilities, and the way the building was incorporated into the surrounding landscape. The load-bearing structure consists of a series of cross-shaped pillars. The interior makes use of rare and exotic materials such as Italian travertine, onyx from northern Morocco, and wood from Southeast Asia. Most of the furniture was produced by architect Jan Vaněk’s Brno-based company Standard bytová společnost (S.B.S. Brno). The seating (the Barcelona and Tugendhat armchairs, Brno Chair, MR 20 chair, and MR 100 recliner) was produced in Germany. Today, these chairs are icons of interior design.

The only work of art that Mies directly included in his design was Wilhelm Lehmbruck’s *Torso of a Walking Woman*. Working with Mies on the plans and designs for some of the furniture and the choice of upholstery and hung textiles was his collaborator and life partner Lilly Reich. Many of the sketches and drawings were done by another of Mies’s collaborators, Sergius Ruegenberg. Another important contributor was the project’s construction supervisor, the capable and creative architect Hermann John Hagemann, who had previously overseen construction of Mies’s Barcelona Pavilion. The garden was designed under Mies’s supervision by the Brno-based architect Markéta Roderová-Müllerová. The garden’s main feature was a grassy meadow designed in the spirit of “betonte Leere” – accentuated emptiness. Roderová-Müllerová’s design preserved an existing network of pathways from the 19th century. As vegetation slowly grew to cover the building’s façade, the house essentially “dissolved” into the greenery. One outstanding feature of the building was its technical facilities – a forced-air heating/cooling system, large electrically-controlled retractable windows, and a photoelectric sensor by the main entrance. Construction took 18 months and was realized by the Brno-based construction company of Artur and Moritz Eisler. Most of the materials and building elements were imported from Germany. The large glass windows were produced at a glassworks in the north Bohemian town of Chudeřice near Teplice. Construction was financed by Grete Tugendhat’s father Alfred Löw-Beer, and the building was owned solely by Grete. Its costs in 1930 amounted to around a million Reichmarks – i.e., eight million Czechoslovak crowns.

Soon after construction was complete, a debate played out on the pages of Germany’s *Die Form* on the subject of “Can one live in the Tugendhat House?” The Tugendhats themselves responded to this question: When Grete Tugendhat wrote that large spaces are “liberating” and that they offer “a very special calmness that cannot be provided by a closed room,” she was touching on the ideas of the theologian and Christian philosopher Romano Guardini, with whose writings Mies (and apparently also the Tugendhats) was familiar with. The Brno art historians Václav Richter and Zdeněk Kudělka saw the villa’s space as analogous to the architecture of the Middle Ages and the Baroque, pointing out that “open” architectural space is found only in Gothic and radical Baroque architecture, and in the skeleton-frame architecture of the 20th century. Mies’s student Philip Johnson and the theorist Sigfried Giedion have interpreted the villa’s space as “flowing,” with this “flow” gently guided by the straight line of the onyx wall, the curve of the Macassar partition, and the carefully arranged furniture.

The Tugendhats – Fritz, Grete, Grete’s daughter Hanna from her first marriage, and sons Ernst and Herbert – spent less than eight years living in their family home. In May 1938, they left for Switzerland, and in January 1941 they emigrated to Venezuela, where Grete gave birth to their daughters Ruth and Marie-Daniela. The villa was confiscated by the Gestapo in 1939, and it was made the property of the German Reich in January 1942. After Brno’s liberation in April 1945, the building was seriously damaged by a cavalry unit of the Soviet Army. After the war, the house was used as a private dance school, later also as a physical therapy center for children with spinal disorders. It was proclaimed a cultural monument in 1963. In 1967, Grete Tugendhat visited her former home for the first time since fleeing Czechoslovakia. After its first renovation in the 1980s, the building was used as a site for official government ceremonies; in 1992, the break-up of Czechoslovakia was negotiated here. Since 1994, it has been under the administration of Brno City Museum, which runs it as a museum of modern architecture. Villa Tugendhat was named a National Cultural Monument in August 1995, and it was inscribed on the UNESCO World Cultural Heritage List in December 2001. After a second renovation project, it was opened to the public in March 2012, and that November, it was included in the Iconic Houses directory of prestigious 20th-century buildings.

